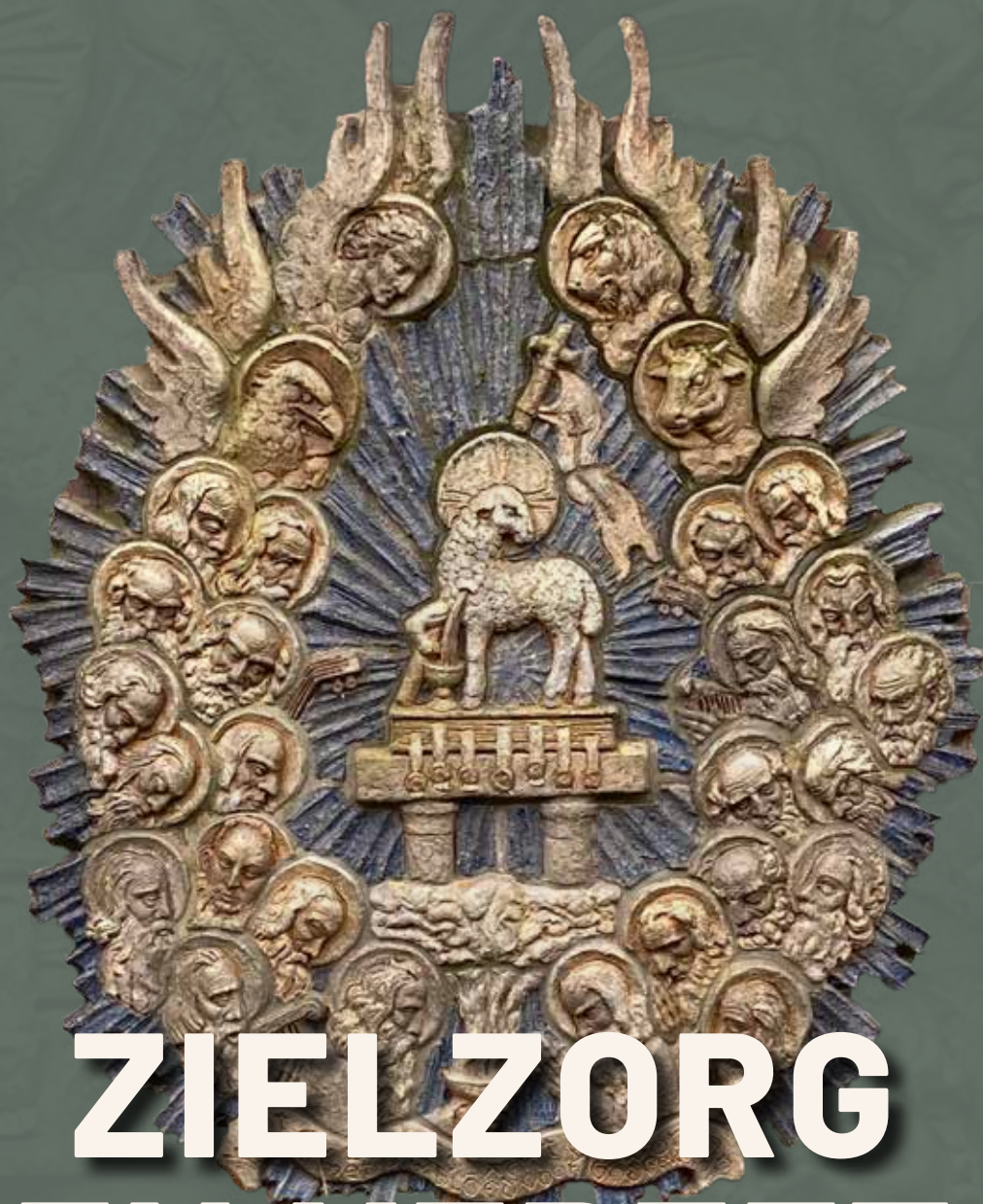

GERARD J. VAN VEEN

ZIELZORG EN VERZET

*Het RK bisdom Haarlem tijdens de
Tweede Wereldoorlog*

Zielzorg en Verzet

Opgedragen aan mijn echtgenote
Lucia Catherina van Veen-van Doorn
* 27-6-1942-† 26-5-2021

Zielzorg en Verzet

Het RK bisdom Haarlem tijdens de Tweede Wereldoorlog

GERARD J. VAN VEEN

Hilversum
Verloren
2023

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van: De Hermanusstichting, Het Bisdom Rotterdam, Het Fonds Warmond van het Bisdom Haarlem-Amsterdam en Stichting Het Nuyensfonds Nijmegen.

Afbeelding op het omslag: Keramisch reliëf dat buiten aan de noordkant staat van de Bonifaciuskerk van Alphen aan den Rijn. Het is gemaakt door de kunstenaar Wim Harzing (1898-1978) en door de parochianen aangeboden (zie p. 317-318).

© 2023 G.J. van Veen
Uitgeverij Verloren bv
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 9789464550795

Omslagontwerp en opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Een woord vooraf	9
Inleiding	11

DEEL I

1 Mgr. Jo(h)annes Petrus Huibers, bisschop van Haarlem 1935-1960.	
Godvruchtig, strijdbaar en bezorgd in donkere tijden	17
Levensloop tot WO II	17
Devotie tot Maria en de H. Eucharistie als <i>Leitmotiv</i>	18
Nieuwe Gracht 80 te Haarlem	19
Mgr. Huibers: bezorgd en strijdbaar in WO II	21
De hongerwinter overleven	26
Verzet tegen de <i>Liese-Aktion</i>	27
Bevrijd	29

DEEL 2

2 <i>Cura animarum</i>: zorg voor het heil der zielen	33
Priester als zielzorger voor de toevertrouwde kudde	34
H. Mis: onmisbaar	35
Het sacrament van de communie	36
Het sacrament van de biecht en het H. Oliesel: absolutie in noodsituaties	39
Sacramenten: niet iedereen toegelaten	44
Steunpilaren van de zielzorg: de eigen organisaties	50
3 De Nieuwe (nationaalsocialistische) Orde en de reactie van het episcopaat	53
De Pers	53
Winterhulp Nederland (WHN) en de Nederlandsche Volksdienst (NVD)	60

4	Uitbreiding van het verbod op het lidmaatschap van de NSB en de reacties. De geloofsgetuigenis in de vastenbrief	66
	Brief van het episcopaat, voorgelezen op 26 januari 1941	66
	Protesten tegen de bisschoppelijke maatregelen door katholieke NSB'ers	68
	Weerwoord van een gesuspendeerde priester op het bisschoppelijk verbod	73
	Vragen over de reikwijdte van de maatregelen	76
	Verbod op kerkelijke begravingen van katholieke NSB'ers	77
	Geloofsgetuigenis: de vastenbrief van 1941, met uitleg van de Haagse kapelaan Kraakman	82
5	'Wees waakzaam'	84
	Gevolgen van de januaribrief van het episcopaat voor het bijzonder onderwijs	84
	Beïnvloeding via het leerplan	93
	Scholen <i>Judenrein</i>	96
	Propaganda voor het nationaalsocialisme in school verboden	99
	De Nederlandsche Arbeidsdienst (NAD)	109
6	Greep op en veranderingen in de katholieke vakorganisaties	116
	Het RKWV onder toezicht en de brief van het episcopaat van 25 juli 1941	116
	Fonds Bijzondere Noden van het Hoogwaardig Episcopaat: materiële hulp	120
	Van KNBTB naar NBTB en de Landstand: brief van het episcopaat 8 september 1941	122
	KOV versus AVLON	130
	Het Nederlandsch Arbeidsfront (NAF) en het verboden lidmaatschap	132
	<i>Dispensatie verleend</i>	134
	<i>Dispensatie geweigerd</i>	135
	<i>Dispensatie onnodig of voorkomen</i>	137
	<i>Besluit over dispensatie niet bekend</i>	138
7	Nieuwe organisaties opgericht en opgelegd door de bezetter	144
	De Kultuurraad	144
	De Kultuurkamer	146
	De artsenkamer, de apothekerskamer	158

8	Vervolging van de Joden en pogingen hen te redden	166
	Verboden voor Joden	167
	Ziekenhuisopname van Joden toestaan of niet?	170
	Van isoleren naar deporteren	171
9	Beperkte jurisdictie voor Duitse zielzorgers: ad solos Germanos	181
	<i>Pfarrer Müller</i>	181
	Zielzorg voor Duitse katholieken in Amsterdam	187
	Beroep op Duitse priesters bij afwijzende beschikking van de bisschop	189
	Resumé	195
	Conclusie deel 2	198

DEEL 3

10	Hard optreden van de bezetter en zware tijden voor de zielzorg I	205
	<i>Arbeitseinsatz</i> en zielzorg	206
	Aansporingen tot Godsvertrouwen	209
	Commissie van Advies in Geval van Evacuatie	211
	Rampspoed en acties in de dekenaten Haarlem, Hoorn, Alkmaar, Purmerend, Delft, Gouda, Ouderkerk aan de Amstel, Wervershoof en Poeldijk	213
11	Hard optreden van de bezetter en zware tijden voor de zielzorg II.	
	De dekenaten Beverwijk, Schagen, Rotterdam, Schiedam	223
	Dekenaat Beverwijk	223
	Dekenaat Schagen	231
	Dekenaat Rotterdam	235
	Dekenaat Schiedam	239
12	Hard optreden van de bezetter en zware tijden voor de zielzorg III.	
	De dekenaten Den Haag, Leiden en Alphen aan den Rijn, Amsterdam en Middelburg	247
	Dekenaat Den Haag	247
	<i>Atlantikwall</i>	247
	<i>Arbeitseinsatz</i>	247
	<i>Bombardementen</i>	250
	Dekenaten Leiden en Alphen aan den Rijn	251
	Dekenaat Amsterdam	254
	Dekenaat Middelburg	259
	Beloften als geestelijk wapen tegen oorlogsrampen	266

Conclusie hoofdstuk 10 t/m 12	270
DEEL 4	
13 Naast de zielzorg: uitingen van verzet	275
Na WO II: oproep van mgr. Huibers aan zijn gevangengenomen priesters	275
Redenen van de arrestaties: een overzicht	276
Bespot en mishandeld	285
Toediening van de sacramenten in gevangenschap	290
In ballingschap na een requiemmis: pastoor Sulpitius van den Bosch o.f.m.	294
Geestelijken betrokken bij het verzet	296
<i>Gerrit Groot – Bonifatiusparochie Zaandam</i>	297
<i>Frits Grent – Bonifaciusparochie Alphen aan den Rijn</i>	298
<i>Herman Stoelinga – Laurentiusparochie Weesp en Bartholomeusparochie Voorhout</i>	299
<i>Nicolaas Apeldoorn o.p. – O.L.V. Rozenkrans Rotterdam</i>	299
<i>Pater Pontianus o.f.m. cap. (Antonius Romme)</i>	301
<i>Bernardus van Zijl – Gerardus Majellaparochie Amsterdam, Indische buurt</i>	302
Slachtoffers	309
<i>Br. Jozef Klingen (1913-1942)</i>	309
<i>Deken-pastoor Zacharias de Korte, Alphen aan den Rijn (1891-1945)</i>	314
<i>Pastoor Adrianus Onderwater, Hoek van Holland (1893-1945)</i>	318
Conclusie	325
Noten	327
Bronnen en bibliografie	390
Register van persoonsnamen	399
Register van plaatsnamen	406

Een woord vooraf

In de *Nieuwsbrief Yad Vashem* van april 2015 van de Stichting Vrienden van Yad Vashem Nederland stond een bericht van de toenmalige directeur van het NIOD, mevrouw prof. dr. Marjan Schwegman, over het in 2014 gestarte NIOD-onderzoeksprogramma *Heel gewoon of juist bijzonder. Nieuwe visies op het 'verzet' tijdens de Duitse bezetting van Nederland 1940-1945*. Binnen dat onderzoeksprogramma wilde het NIOD een onderzoek opnemen naar rooms-katholieken en het verzet, want het beeld dat daarover bestond was sterk bepaald door de houding van paus Pius XII tegenover de holocaust. Verder zouden rooms-katholieken weinig hulp geboden hebben aan onderduikers en onvoldoende zichtbaar zijn geweest in het gewapende verzet. Mevrouw Schwegman stelde dat dat beeld herziening behoeft. Een verkennend onderzoek, verricht tussen oktober 2014 en februari 2015 door het NIOD, maakte duidelijk dat herziening op zijn plaats was. Dr. Bas von Benda-Beckmann voerde het onderzoek uit. Het resultaat werd vervolgens op de site gezet onder titel *De rooms-katholieke grenzen van het verzet in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog*.

Om nader onderzoek te bekostigen waren externe fondsen nodig. Dat laatste kon ik het NIOD niet bieden, wel mijn onbezoldigde medewerking. In een gesprek met prof. Schwegman en dr. Ismee Tames zegde ik toe dat ik na lezing van het verkennende onderzoek een bijdrage zou kunnen leveren over katholieken tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Mijn aandacht werd getrokken door de opmerking van Von Benda-Beckmann (op p. 53 van het onderzoek) dat 'een studie naar het bisdom Haarlem tijdens de oorlog ontbreekt'. In deze leemte probeer ik in deze studie tot op zekere hoogte te voorzien. Mijn onderzoek is vooral gebaseerd op bronnenmateriaal van het bisdom, aangevuld met secundaire bronnen zoals jubilea-uitgaven van een parochie.

Het onderzoek heeft langer geduurd dan ik had gepland. De reden daarvoor is te vinden in de intens verdrietige familieomstandigheden waarin ik vanaf 2016 verkeerde. Ook zorgde de coronapandemie voor vertraging, omdat daarvoor archieven niet bezocht konden worden. Zonder de hulp en medewer-

king van velen was mijn onderzoek niet mogelijk geweest. Veel dank ben ik verschuldigd aan de archivariissen van het bisdom Haarlem-Amsterdam, drs. F. Twisk en dr. J. Vijgen, en hun collega's van het in 1956 opgerichte bisdom Rotterdam, D. Hoffman en mevr. drs. A. de Jonge. Verder dank ik drs. J. Kemperman van het NIOD, die de vele mails die ik stuurde met verzoeken om nadere informatie steeds beantwoordde; dr. L. Winkeler, oud-directeur van het Katholiek Documentatiecentrum (KDC), die mijn manuscript van kritisch commentaar voorzag; drs. J. Lange, die de tekst controleerde op spelling en taalgebruik; dr. R. Huysmans, emeritus hoogleraar Kerkelijk Recht, die mij hielp bij het interpreteren van enkele canons van de Codex Iuris Canonici (CIC); en dr. E. Sengers, met wie ik van gedachten kon wisselen over een enkele theologische kwestie. De welwillende medewerking van verschillende archivariissen, in het bijzonder die van het Noord-Hollands archief in Haarlem, het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), de archivaris van de paters Franciscanen in Den Bosch drs. A. Peters o.f.m. wil ik niet onvermeld laten. Datzelfde geldt voor de Historische Kring Voorhout en de vele parochiesecretariaten en particulieren die mijn verzoek om nadere informatie voor zover mogelijk beantwoordden. Dank aan allen.

Mijn grootste dank gaat echter uit naar mijn in mei 2021 onverwacht overleden echtgenote Lucie. Een enorme slag. Zij gaf mij de ruimte om dit onderzoek te doen zonder één onvertogen woord over de tijd die het in beslag nam of de kosten die het met zich meebracht. Daarnaast las zij verschillende hoofdstukken door. Hoewel het voor haar niet hoefde, heb ik haar gezegd dat ik haar in mijn dankwoord zou noemen. Mijn oprechte dankbaarheid kan ik niet beter tot uitdrukking brengen dan door dit onderzoek aan haar op te dragen.

Sassenheim, mei 2023
Drs. G.J. van Veen

Inleiding

Vóór, maar vooral tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben de rooms-katholieke bisschoppen van Nederland de beminde gelovigen via de kansel stelselmatig duidelijk gemaakt, dat de ideologie van het nationaalsocialisme met zijn totalitaire staatsopvatting en *Blut und Bodentheorie* in strijd was met de christelijke levensopvatting en de goede zeden. In het najaar van 1940 benadrukten de bisschoppen in een herderlijk schrijven bij de afsluiting van de herdenking van Willibrords sterfdag twaalfhonderd jaar geleden, dat het geloof ‘dat wil zeggen de waarheden die strikt ter zaligheid noodig zijn’ en de christelijke beschaving op het spel stonden. Tien maanden later herhaalden zij die boodschap, met de verzekering dat zij nimmer zouden buigen voor de aanvallen op het geloof en de christelijke beschaving door de bezetter met zijn verwerpelijke ideologie. Ook verwierpen zij de beschuldiging dat ze uit waren op politieke macht:

Neen, het gaat niet om politieke macht; het gaat om het zijn of niet zijn van het Christendom, om behoud van ons heilig geloof van de onsterfelijke zedenleer, van de christelijke beschaving, om het heil van uw onsterfelijke zielen. En deze allerhoogste waarde, zullen wij met U blijven verdedigen tot onze laatste ademtucht toe.¹

Anderhalf jaar later wezen de bisschoppen samen met de protestants-christelijke kerken de rijkscommissaris nog eens op de schending van de drie belangrijkste christelijke grondslagen van de samenleving: ‘de gerechtigheid, de barmhartigheid en de vrijheid van levensovertuiging’.² Het episcopaat, bezorgd om het zielenheil van de gelovigen over wie het als herder was aangesteld, verzette zich tegen iedere invloed en ingreep van de bezetter op het leven van zijn kudde. Tegen die achtergrond moet ook de titel van dit boek worden gelezen: *Zielzorg en verzet*, zij het beperkt tot het bisdom Haarlem.

De geestelijkheid ontving vele voorschriften, al dan niet vertrouwelijk, die ze de gelovigen moesten voorhouden. Maar hoe pakten die uit in de dagelijkse pastorale praktijk? Ontstonden er geen problemen? Liepen geestelijken geen gevaar? Werd er met persoonlijke omstandigheden van de gelovigen rekening gehouden en zo ja, hoe? Op deze en andere vragen die daarmee samenhangen

probeer ik een antwoord te geven. Ik richt me hierbij op de geestelijkheid, gelovigen en organisatie van het bisdom Haarlem.

Opbouw en bronnen

Het boek bestaat uit vier delen. Het eerste deel (hoofdstuk 1) geeft een biografische schets van de bisschop die de zware verantwoordelijkheid had het bisdom in de donkere oorlogstijd te leiden: mgr. J.P. Huibers (1875-1969). Het tweede deel beslaat de hoofdstukken 2 tot en met 9. Hoofdstuk 2 gaat in op de meest kenmerkende elementen van het katholieke geloofsleven. Priesters spelen hier een belangrijke rol voor het kerkvolk, vanwege het ontvangen van de sacramenten, het bijwonen van de H. Mis en de naleving van de kerkelijke verplichtingen. Al in de eerste maanden van de bezetting ontstonden hierover de nodige problemen. De hoofdstukken 3 tot en met 9 behandelen de maatregelen van de bezetter, de reactie daarop van het episcopaat en de gevolgen voor de dagelijkse praktijk. Deel 3 (hoofdstuk 10-12) beschrijft het toenemende harde optreden van de bezetter in de tweede helft van de oorlog en de consequenties daarvan voor de bevolking en de zielzorg. Deel 4 (hoofdstuk 13) behandelt hoe de geestelijkheid zich tegen de bezetter afzette en hoe haar verzet leidde tot arrestaties, opsluiting in Nederlandse en Duitse gevangenissen en kampen en niet te vergeten marteling. Ook wordt ingegaan op de betekenisvolle rol die gevangen geestelijken voor medegevangenen konden spelen.

Hoofdstuk 1 is hoofdzakelijk geschreven aan de hand van secundaire bronnen. De andere hoofdstukken zijn gebaseerd op primaire bronnen, bestaande uit correspondentie van het bisdom met de geestelijkheid en met enkele leken. Belangrijk in dit verband waren de rondzendingbrieven van de bisschop aan de dekens, de zgn. *Litterae Circulares Decanorum* (Litt. Circ. Dec.). Daar komen nog bij de briefwisselingen van mgr. Huibers met zijn ambtscollega mgr. De Jong, de aartsbisschop, de verslagen van de bisschoppenvergadering met bijlagen en de herderlijke brieven.

Wat betreft de correspondentie moet ik nog het volgende opmerken. Het komt nogal eens voor dat de correspondentie met het bisdom over een kwestie onvoldoende duidelijkheid geeft over de afloop. Naar de oorzaak daarvan kan ik slechts gissen. Mogelijk werden kwesties ook mondeling, bijv. telefonisch, afgehandeld of werd er geen kopie van een verzonden brief bewaard. Misschien was het in sommige gevallen ook gewoon veiliger om niet alles op te schrijven.

In zijn boek *Kardinaal De Jong. Heldhaftig en behoudend* schrijft Henk van Osch dat het in de brieven die hij in het archief van het bisdom Haarlem aantrof onder inventarisnummers 1415-1419 'vaak ging over belangrijke zaken maar even vaak over pietluttigheden'. Dat laatste is wat kortzichtig. In totaal gaat het bij de aangegeven inventarisnummers om 981 stuks correspondentie, die naast vele andere stukken door mij gelezen en geanalyseerd zijn. Vanuit onze huidige opvatting zouden enkele verzoeken die bij de bisschop binnenkwamen als pietluttigheden kunnen worden gekwalificeerd. Zo is daar de brief van een particulier persoon die toestemming vroeg de nachtmis van Kerstmis in de kapel van Hageveld te mogen bijwonen.³ Een ander verzocht hetzelfde voor de kapel van het zusterklooster Alverna.⁴ De deken van Alkmaar vroeg of de klok met behulp van een grammofoon geluid mocht worden, omdat de klokken gevorderd waren.⁵ Het lijken zaken van weinig belang. Maar wat men bij al die brieven voor ogen moet houden is dat de bisschoppen in die tijd een zeer gezagsvolle positie innamen. Je kon ze niet zomaar passeren. Binnen een bisdom was de bisschop een centraal figuur die het laatste woord had inzake liturgie, sacramentsbediening, jurisdictie en benoemingen zoals vastgelegd in het kerkelijke wetboek, de *Codex Iuris Canonici*. En dat gold zeker in oorlogstijd. Hierbij mag ook niet vergeten worden dat de dekens en pastoors vanwege de vele maatregelen vaak door de bomen het bos niet meer zagen, waardoor er interpretatieverschillen ontstonden. Niet voor niets hamerde Kuys, de deken van Schagen, op de noodzaak van een 'compendium der aanwijzingen'.⁶

Nadrukkelijk spreekt de titel van dit boek over het *rooms-katholieke* bisdom Haarlem. Er bestaat immers ook een Oud-Katholieke Kerk, met haar eigen bisschoppen in Haarlem en Utrecht. Niet iedereen is bekend met dat kerkgenootschap, dat vergeleken met de Rooms-Katholieke Kerk overigens zeer beperkt van omvang is.⁷ Zo schreef Katja Happé in haar boek *Veel valse hoop. De Jodenvervolging in 1940-1945 Nederland* dat er van kerkelijke zijde een felle reactie kwam op de Duitse plannen 'voor sterilisatie van Joodse partners van gemengde gehuwde paren' (p. 257). In de voetnoot verwijst zij naar de brief van verschillende christelijke kerkgenootschappen aan Seyss-Inquart (d.d. 19 mei 1943) en een brief van de bisschop van Haarlem die ze aangetroffen had in het archief van het rooms-katholieke aartsbisdom Utrecht (d.d. 15 juni). Ze vermeldt niet om welke Haarlemse bisschop het ging, hoewel het brievenhoofd duidelijk was: 'Het episcopaat der Oud-Katholieke Kerk van Nederland'. Wanneer er niet op wordt gewezen dat het de Oud-Katholieke bisschop mgr. H.T.J. van Vlijmen betrof, ontstaat er verwarring. Als de voetnoot het slechts heeft over de bisschop van Haarlem, zal de lezer snel geneigd zijn te denken dat het de rooms-katholieke bisschop betrof. Dat zou bete-

kenen dat Huibers in zijn eentje een protestbrief had geschreven, terwijl het rooms-katholieke episcopaat eensgezind optrok. Blijkbaar heeft de schrijfster zich dit niet gerealiseerd.⁸

Zielzorg en verzet. Eén dag na de inval publiceerde mgr. Huibers op de voorpagina van *De Tijd*, *De Nieuwe Dag* en *Nieuwe Haarlemsche Courant* een oproep waaruit bleek dat de continuïteit van de zielzorg omwille van het geestelijk heil der gelovigen hem het meest na aan het hart lag. De geestelijkheid moest het kerkvolk helpen standvastig te blijven in het geloof en bij het weerstaan van de verlokkingen van het nationaalsocialisme. Wat dat concreet inhield, zal in de loop van dit boek duidelijk worden.

‘Verzet’ is een ruim begrip.⁹ De langlopende discussie hierover laat ik rusten. Al in 1954 schreef de Nijmeegse historicus L.G.J. Verberne onder het trefwoord ‘Verzet’ in de Katholieke Encyclopedie dat er vele publicaties zijn over de verzetsbeweging. Hij stelt vast dat er naast passief verzet ook een ‘gesloten verzet van de kerkgenootschappen’ bestond, ‘waarvan kardinaal De Jong en ds. Gravemeyer de voormannen waren’. Verder stelt hij vast dat dit verzet niet tot ‘hét’ verzet wordt gerekend, hoewel ‘men de hoge waarde er niet van ontkent’. Hij maakt vervolgens een onderscheid tussen burgerlijk en gewapend verzet. Het eerste heeft tot doel ‘de traditionele waarden te verdedigen en met name de Ned. vrijheid van geest, keerde zich tegen de nat. socialist. propaganda en de gelijkschakeling’.¹⁰ Een dergelijk onderscheid maakt ook Bas von Banda-Beckmann in zijn boek *Het Oranje Hotel*; het ongewapend verzet duidt hij daar als ‘civiel verzet’ aan.¹¹ Het religieus gemotiveerde verzet van het rooms-katholieke episcopaat tegen het nationaalsocialisme, zoals dat tot uitdrukking komt in de genomen maatregelen en werd uitgevoerd door met name de individuele geestelijken binnen het bisdom Haarlem, kan op basis hiervan omschreven worden als een vorm van civiel verzet.

DEEL I

Tijdens de Tweede Wereldoorlog verzetten de Nederlandse bisschoppen zich tegen het nationaalsocialisme, vanuit de overtuiging dat het principieel onverenigbaar is met het christelijk geloof. Onder leiding van mgr. J.P. Huibers verzette het bisdom Haarlem zich tegen pogingen om het nationaalsocialistische gedachtengoed onder zijn gelovigen te verspreiden. Ook werden maatregelen genomen om hen die de NSB en haar mantelorganisaties steunden de sacramenten te ontzeggen. In de praktijk van de dagelijkse zielzorg stuitten geestelijken op vele problemen en uitdagingen: van het verlenen van absolute tijdens bombardementen tot het kunnen blijven uitreiken van de communie. Niet zelden kwamen zij regelrecht in botsing met de Duitse bezetter. Vele geestelijken en enkele broeders belandden in de cel of werden naar concentratiekampen getransporteerd. Twee priesters en een broeder overleefden dat niet. Door de hongerwinter en het hardere optreden van de bezetter namen de problemen tegen het einde van de oorlog sterk toe.

Dit boek beschrijft hoe het bisdom Haarlem, dat bijna heel West Nederland omvatte, zich staande hield. Hoe ging het om met de Duitse bezetting, welke rol speelde het in het verzet en hoe kon het de gelovigen blijven stichten en steunen in een van de moeilijkste periodes in onze geschiedenis?

Drs. G.J. van Veen (1944) studeerde geschiedenis (RUU) en theologie (akte MO-B, KTHA). Hij was docent geschiedenis in het V.O. Eerder schreef hij *Tussen Organisatie en Inspiratie - 75 jaar NGL/Sint Bonaventura* (1993).

